

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Шумка Михайлина Леонівна

УДК 130+164.02

Символізм у філософській культурі України

Спеціальність — 09.00.05 — історія філософії

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата філософських наук**

ЛЬВІВ — 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії держави і права Тернопільської академії народного господарства Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор

Братасюк Марія Григорівна,

Тернопільська академія народного господарства

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор

Кашуба Марія Василівна,

Львівський національний університет імені Івана Франка,

кандидат філософських наук, доцент

Козьмук Ярослав Романович,

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича.

Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра української філософії та культури.

Захист відбудеться “ 11” квітня 2001 р. о 15 год . на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.02 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79002, м. Львів, вул. Університетська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Львівського державного університету імені Івана Франка (79002, м. Львів, вул. Драгоманова, 5)

Автореферат розісланий “6” березня 2001 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор політичних наук

В.М. Денисенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування нової парадигми світосприйняття є характерною рисою нового століття. Сучасна філософія відмовляється бути “метанаукою”, розширює коло пізнання шляхом використання позанаукових методів, прийомів, замінює гасло ствердження гаслом сумніву, гіпотези, запитування, роздуму. Перегляд усталених підходів та оцінок, прихильність до діалогічного, плюралістичного розуміння історико-філософського процесу, визнання рівноцінності найрізноманітніших способів сприйняття і осягнення людиною світу властиві розвитковій філософській думки в сучасній Україні. Виразним способом реалізації цінностей філософської культури є мова і система специфічних знакових засобів. Серед всієї багатоманітності мовно-знакових способів відображення дійсності особливе місце належить символу.

Ідея символу лежить в основі всілякої культуротворчості, оскільки модель нового культурного космосу завжди народжується як «прасимвол», тобто як «образ світу». Відродження української культурної традиції викликає інтерес до проблеми символів, бо традиція може залишитися мертвим спадком, якщо не є безперервною інтерпретацією невичерпного смислового запасу символів. Звідси виникає необхідність подальшого дослідження механізмів інтерпретації символів при їх включенні до нового культурного контексту.

У кризові періоди символи, які пов’язані із світоглядом, що відходить, втрачають свою смислову глибину, набувають характеру умовної знаковості, йде процес запозичення смислів у діалозі культур. Не всі запозичені смисли і символи можуть включитися до самобутнього культурного космосу. Більше того, вони можуть нести деструктивну енергію. Тому особливої актуальності набуває вивчення процесів смислоутворення і структурування в діалозі культур. Глибинно-смислові підстави самобутності культури не перешкоджають їхньому діалогу. Однак важливо, щоб «відкритість» культури не обернулася втрачанням її самосвідомості.

Серед актуальних питань філософських досліджень в галузі історії філософії проблема символічного пізнання дійсності займає одне із чільних місць. Тривалий час вона не викликала у дослідників інтересу. У символі вбачали лише знак певної реальності, який відображав об’єкт, але зовсім не відкривав прихованої істини, глибинної ідеї. Реабілітація символу як світоглядно-пізнавального феномену є суттєвим результатом переоцінки духовних цінностей філософської культури в сучасному суспільстві. А також переоцінки місця самої людини, її суті і ролі у соціумі.

Історико-філософське дослідження проблеми символізму у філософській культурі України – це спроба автора заповнити ще одну нішу в історико-філософській галузі знання, прилучитися до великої, спільної справи відродження національних цінностей, ствердження українства загалом, самоусвідомлення його.

У філософській літературі є значна кількість досліджень як вітчизняних так і закордонних авторів, присвячених проблематиці символу: ґрунтовний аналіз символу як культурологічної категорії А.В. Антонова, Ю.М. Лотмана, М.М. Рубцова; фундаментальні праці з аналізу природи, сутності та функції символу Г. Сковороди, М. Костомарова, О. Потебні, Д. Чижевського, О.Ф. Лосева, К.А. Свасьяна; історичний символізм і символотворчість М. Гуревича, М. Чмихова, Б. Рибаківа; розгляд ролі символізації у науковому пізнанні М.С. Автонова, С.С. Гусева; дослідження символів давньої міфології М. Ткача, Я.Ф. Головацького, І. Нечуя-Левицького,

Г. Булашова; аналіз українських символів М. Дмитерко, Л. Іваннікової, Г. Лозко, Я. Музиченко, О. Шалаки; методологічний аналіз проблеми символу К. Леві-Строса, М. Фуко, Е. Кассіра; система символічної гносеології А. Білого; тлумачення дійсності за допомогою символів В. Іванова та інші.

При цьому потрібно відзначити, що в переважній частині доволі цікавих і глибоких філософських досліджень подається аналіз символу як багатовалентного знаку відображення певного об'єкта. Проте у філософській літературі досі немає ґрунтовного цілісного дослідження природи та місця символу в історії української філософії. У даній дисертації робиться спроба показати, як поняття “символ”, долаючи свою предметну знаковість, сприяє формуванню ідеї і одночасно само, насичене ідейно-смісловою повнотою, служить методом пізнання в історії української філософії. Щоправда, варто зазначити, що дана наукова робота обмежена рамками. Так, символіка філософської рефлексії доби українського романтизму представлена лише творчістю М. Гоголя, П. Юркевича, П. Куліша, О. Потебні, а творчість інших мислителів автором не досліджувалася, бо не дозволив обсяг дисертаційного сектора.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами.

Напрямок дослідження пов'язаний з планами науково-дослідної роботи секції філософії культури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, зокрема теми “Проблема людини в українській філософії доби феодалізму”, а також теми “Соціально-економічні та духовні проблеми розвитку України” кафедри філософії та економічної теорії Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є висвітлення онтологічної, гносеологічної, аксіологічної природи символу, осмислення його змісту та функцій, особливостей його динаміки в процесі становлення та розвитку української філософської культури.

Для досягнення цієї мети передбачається вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати природу, сутність та функції символу у культурній життєдіяльності людини;
- провести аналіз підходів до проблеми символу в західноєвропейській філософській думці;
- розкрити символіку міфологічного світобачення праукраїнців;
- розглянути місце, роль та значення символу в філософській культурі Києворуської доби;
- простежити особливості символізму у філософській культурі доби першого українського Відродження;
- осмислити символічний спосіб пізнання у філософській думці доби бароко і провести аналіз символічного світу Г.С. Сковороди;
- дослідити символічне світобачення українських романтиків - М. Гоголя, П. Юркевича, П. Куліша, О. Потебні.

Об'єктом дослідження є проблема символізму у філософській культурі України.

Предметом дослідження є закономірне та особливе в символічному пізнанні на різних етапах розвитку філософської думки України.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є класична філософська спадщина, дослідження представників західноєвропейської філософської думки, праці вітчизняних філософів, присвячені проблемі символічного методу пізнання, надбання герменевтичної, діалектико-матеріалістичної та феноменологічної традиції.

Методологічними засадами роботи є принципи історизму, детермінізму, діалектичного розвитку, об'єктивності, системно-структурної цілісності та взаємозв'язку у категоріальній площині “одиночного-загального-нескінченного”, системного аналізу, світоглядного плюралізму.

У дисертації використані методологічні результати досліджень колективних та індивідуальних монографій, праць, статей, які торкаються кола проблем, пов'язаних з темою. Автором застосовано компаративістський метод до аналізу гносеологічної природи символу в творчій спадщині Г. Сковороди, М. Гоголя, П. Юркевича та герменевтичний метод тлумачення текстів в історії української філософії. Джерельну базу дисертації склала філософська спадщина Іларіона, Кліма Смолятича, Кирила Туровського, Ісайї Копинського, К. Т.-Ставровецького, Віталія з Дубно, І. Вишенського, Д. Туптала, Мелетія Смотрицького, Г. Сковороди, М. Гоголя, П. Куліша, П. Юркевича, О. Потебні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській філософії проведено цілісний системний аналіз розуміння проблеми символу, його світоглядно-пізнавальної природи, місця та ролі в історії української філософії, досліджено закономірне та особливе в символіці на різних етапах розвитку української філософської думки.

На основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми автор прийшов до таких висновків, які мають наукову новизну і виносяться на захист:

- обґрунтовано, що саме в символіці міститься достовірність знань першооснов суцього, оскільки символ є субстанційною основою буття. Символ як субстанція розкривається через категорії одиночного і загального, конкретного та абстрактного, матеріального та духовного, образу та ідеї;
- доведено, що витокami української філософської символіки є ідеї античного платонізму і неоплатонізму, візантійської містики, християнської символіки та вітчизняної традиції. Основними символами, які яскраво відображають українську ментальність, є символи світла, софійності, людини, слова, серця (душі);
- показано як символи-образи софійності, світла, слова у середньовічній філософській культурі передають глибинну ідею буття. Символи цієї доби – це знаки потаємної та глибинної реальності – чистих ідей.
- простежено динаміку символу в філософській культурі доби першого українського Відродження і доведено, що образна компонента символу перестає домінувати, натомість збільшується роль і значимість ідейної компоненти. Обґрунтовано, що символи філософської культури українського Ренесансу – це чуттєвий спосіб пояснення ідей розуму, в непрякій передачі, де воєдино зливаються загальне і особливе, ціле і частина, духовне і тілесне, яке в гармонійному поєднанні прагне досягнути ідею;
- обґрунтовано, що образ людини є найвиразнішим символом в історії української філософії, а глибинний зміст символу людини, в якому поєдналося земне і небесне, матеріальне і духовне, одиночне і загальне, сконцентрований у поняттях “серця” та “істинної людини” у філософському вченні Григорія Сковороди. Аналіз творів Сковороди показав, як за допомогою символів філософ здійснює сходження від поняття до образу, тоді як у докласичний період філософії формуванню філософського поняття передував образ;
- доведено, що вихід на передній план утаємниченого, загадкового, містичного є характерною рисою динаміки символіки в українській романтичній філософії. В ній особливо

поглиблюється зміст символу, він стає багатоплановішим, багатозначнішим, зверненим в основному на осягнення людської суб'єктивності. Що стосується структури символу в романтичній традиції, то особливістю її є домінування ірраціональної, алогічної компоненти над раціональною.

Практичне значення одержаних результатів. В даному дослідженні зосереджується увага на питаннях, які недостатньо розроблені у вітчизняній історико-філософській літературі і мають важливе значення для подальшого розвитку філософської думки на Україні. Теоретичні положення і висновки роботи допоможуть ліквідувати пробіли в дослідженні проблеми символізму в історії української філософської культури.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у викладацькій роботі, під час розробки відповідних лекційних та семінарських курсів і спецкурсів із проблем історії української філософії, етнографії, історії культури, релігієзнавства, методології пізнання, у навчально-виховній роботі.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, викладені у дисертації, отримані автором особисто. Вперше проаналізовано рівень розробки і осмислення проблеми символізму в історії філософії України. Дисертант творчо узагальнила одержані результати і зробила висновки. Усі публікації автора одноосібні.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації були викладені на філософських читаннях “Філософсько-методологічні дослідження проблеми спілкування” (Львів, 1998), на науково-практичних конференціях “Динаміка української культури на зламі тисячоліття” (Київ, 1998), “Творчість, духовність, гуманізм в просторі освіти” (Вінниця, 1998), “Людина: дух, душа, тіло” (Суми, 1999), “Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України” (Острог, 1999), “Духовне відродження – основа стратегії сталого розвитку України” (Львів, 1999), на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Християнство в українській історії, культурі й освіті” (Тернопіль, 2000), у щорічнику “Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє” (Тернопіль, 1999), а також відображені у брошурі “Символіка філософської рефлексії доби українського романтизму” (Тернопіль, 1999).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 10 наукових праць, загальним обсягом 5,5 друкованих аркушів, з них 5 статей – у фахових наукових виданнях та одна брошура.

Структура та обсяг роботи зумовлена метою та завданнями дослідження.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних літературних джерел. Повний обсяг роботи - 207 сторінок машинописного тексту, список літератури містить 347 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, визначається стан її наукової розробки, формулюються мета й основні завдання дослідження. Вказуються об'єкт і предмет дослідження, його теоретико-методологічна основа, розкривається наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи.

У **першому розділі** “Символ в контексті пізнання людського буття” здійснюється аналіз джерельної та методологічної бази дисертаційного дослідження, методологічних підходів до

проблеми символу в західноєвропейській філософській думці та досліджується світоглядно-пізнавальна природа символу, його функції.

У першому підрозділі першого розділу "Огляд джерельної та методологічної бази дослідження" дисертантка аналізує літературу, використану при дослідженні проблеми символізму, здійснює виклад загальної методики та методів дослідження.

За останній час у філософській літературі появилася значна кількість праць, присвячених проблематиці символу. Концепція символу є результатом семіотичних досліджень в області теорії знаків та знаково-образних систем науковців Тартуського університету та московської семіотичної школи. Такі вчені, як А.В. Антонов, Ю.М. Лотман, А.М. Коршунов, В.В. Мантатов, Л.В. Уваров, М.К. Мамардашвілі, О.М. П'ятигорський та інші розширили рамки філософсько-семіотичних досліджень розуміння символіки тексту на всю галузь культурно-історичного феномену.

Особливу увагу приділяє дисертант методологічному аналізу проблеми символу і його гносеологічної функції в культурі. На цій підставі значний інтерес становлять праці представників французької антропологічної школи – К. Леві-Строса, М. Фуко та представників німецького структуралізму - Е. Кассіра, Р. Штейнера та інших.

Серед праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, які висвітлюють природу символу, автор аналізує ґрунтовні дослідження символу як культурологічної категорії А.В. Антонова, Ю.М. Лотмана, М.М. Рубцова, фундаментальні дослідження з аналізу природи, сутності та функції символу О.Ф. Лосєва, К.А. Свасьяна, розгляд ролі символізації у науковому пізнанні М.С. Автонова, С.С. Гусєва, А.М. Коршунова, В.В. Мантатова, Л.В. Уварова, розкриття еволюції та своєрідності символізму Г. Сковороди, М. Костомарова, О. Потебні, дослідження символів давньої міфології М. Ткача, Я.Ф. Головацького, І. Нечуя-Левицького, Г. Булашова, аналіз українських символів М. Дмитерко, Л. Іваннікової, Г. Лозко, Я. Музиченко, О. Шалаки, історичний символізм і символотворчість частково висвітлений у напрацюваннях М. Гуревича, М. Чмихова, зокрема процес перетворення деяких давніх архаїчних символів в християнстві при збереженні їх зовнішньої структури поданий у праці Б. Рибаківа "Язичництво давніх слов'ян" та інші. Аналізуючи природу символу та його функції, дисертантка зосередила свою увагу на дослідженнях О.Ф. Лосєва та Д. Чижевського, які присвячені проблемам символу, символіки та символічного.

У дисертаційній роботі висвітлюється проблема дослідження символічного світобачення митрополита Іларіона, К. Смолятича, К. Т-Ставровецького, Віталія з Дубно, Д. Туптала, І. Копинського, І. Вишенського, Г. Сковороди, П. Юркевича, М. Гоголя, П. Куліша, О. Потебні, разом з тим подається аналіз праць дослідників, які працювали над цією проблемою і зібрали значний матеріал - Д. Багалія, В. Бобкова, Ю. Барабаша, В. Горського, С. Єлістратова, І. Іваньо, В. Звиняцьківського, М. Кашуби, М. Ласло-Куцюк, О. Мельничук, В. Нічик, В. Литвинова, А. Пашука, Л. Пилявця, В. Петрова, С. Черепанової, Д. Чижевського, І. Шама та інших.

Проте проблема цілісного системного аналізу розуміння символу, його світоглядно-пізнавальної природи, місця та ролі в історії української філософії не знайшла належного місця у філософській літературі. Тому дисертантка робить спробу дослідити закономірне та особливе в символіці на різних етапах розвитку української філософської думки. Для пояснення логіки викладу дисертації та аналізу проблеми символу в історії філософської культури на Україні дисертантка застосовує методи загальнонаукового та філософського характеру.

Необхідним елементом пізнання у даному дослідженні є метод аналізу і синтезу. За допомогою принципу аналізу проводиться виокремлення символу з метою його всебічного вивчення. За допомогою синтезу об'єднується раніше виокремлене в символі в єдине ціле. Зосередитися на феномені символу, проникнути в його сутність, дослідити його глибину допомагають методи абстрагування та узагальнення. При їхній допомозі дисертант фіксує загальні ознаки та властивості концепцій символізму, здійснює перехід від одиничного до загального. Метод узагальнення дає змогу сформулювати висновки, розставити акценти в процесі пізнання феномену символу в історії філософської культури України.

У рамках культурологічного підходу до поставленої проблеми дисертант об'єднує методи аналізу і синтезу, узагальнення, абстрагування, принцип об'єктивності, сходження від абстрактного до конкретного, метод співпадання логічного і історичного, принцип інтеграції та історизму, герменевтичний метод. При розумінні того чи іншого історичного надбання ми повинні не просто зрозуміти текст, а й пізнати його істину. Всяке розуміння є в кінцевому результаті саморозуміння. Герменевтика символів виступає як інтерпретація чи досягнення їхнього смислу через прямий, буквальний смисл. Цей підхід передбачає застосування адекватних культурологічних концепцій та методів у дослідженні культури. При вивченні феномену символу через діалог культур та діалог мислителів – західноєвропейських та українських - автор також застосовує принцип світоглядного плюралізму. За допомогою методів аналогії і порівняння автор дисертації проводить паралелі між розділами та підрозділами дисертаційного дослідження, порівнює характерні риси, ідеї, категорії, функції символу в історії західноєвропейської філософії та в історії філософської культури України.

У сучасній філософії застосовується комплементарний підхід до методу пізнання. Особливої актуальності у згаданому контексті набуває проблема символу як імовірного предикату поняття "людина". Символ є специфічнолюдським, діяльнісно орієнтовним феноменом, у якому людина осягає культурно-цивілізаційний досвід усього людства. Символічний метод пізнання є методом пошуку гносеологічного образу. Цей метод підсилюється інтуїтивним пізнанням істини в процесі діалогу людини зі світом Буття.

У другому підрозділі першого розділу “Аналіз підходів до проблеми символу в західноєвропейській філософській думці” розкривається зміст поняття “символ” у західноєвропейській філософській думці. Автор звертає увагу на те, що у філософії пори античності символ розуміється як репрезентативний пра-образ світової свідомості і містить в собі функцію мислеупорядкування організації і зростання. Проте вже у філософських вченнях неоплатоніків символ є сутнісним інструментом пізнання світу, субстанційною основою суцього. Далі дисертант зазначає, що в період середньовіччя символічний знак стає основним поняттям теології. Середньовічна символіка ґрунтується на вірі в те, що все оточуюче є символом вищого порядку. Що стосується символу епохи Відродження, то він тісно пов'язаний з ідеєю. Вона втілюється в ньому у формі образу. В роботі зазначено, що основним символом Ренесансного бачення світу є образ самої людини. Відродження поглибило інтуїтивний аспект символічного сприйняття. Аналізуючи праці західноєвропейських романтиків (Шіллера, Гете, Шлегеля, Шеллінга, Гегеля), дисертант відмічає, що символ вони бачать як багатоплановий образ, який має самостійне життя. Символ трактується ними як органічне злиття двох начал: суб'єктивного і

об'єктивного. Окрім того, він володіє двозначністю. Зрозуміти цю двозначність можна тільки із контексту.

В цілому німецька класична філософія та німецький романтизм продовжують платонівську та аристотелівську традиції в тлумаченні символіки – з одного боку акцентується на об'єктивно-знаковому аспекті символу, з іншого на його ірраціональній природі (романтична концепція творчо-символічного злиття творця та світу).

Сучасна філософська думка, яка представлена найбільш яскравими розробками Е. Кассіра (“Філософія символічних форм”), К.Г. Юнга (“Глибинна психологія”) та герменевтичною концепцією Поля Рікьора, твердить, що символ є одним із найістотніших моментів людської життєдіяльності, без якого вона і не була б власне людською.

Проводячи аналіз підходів до поняття “символ”, дисертант наводить широкий спектр визначень даного поняття в філософській думці минулого і сучасного.

У третьому підрозділі першого розділу “Символ: природа, сутність та основні функції” обгрунтовано, що саме в символіці міститься достовірність знань першооснов суцього, оскільки символ є субстанційною основою буття. У дисертаційному дослідженні подано аналіз символізму як літературно-мистецького напрямку та проведено критичний аналіз поняття “символ”. Аналізуючи визначення останнього різними мислителями, дисертант обгрунтовує, що символ є сутнісно-утаємниченим утворенням, в якому образно представлено ідею, і гармонійно поєднується ідеальне і матеріальне, чуттєве і абстрактне, одиничне та загальне. На основі цього визначення досліджується світоглядно-пізнавальна природа символу у філософській культурі України.

Символ не відкривається відразу ж, але людина постійно прагне його пізнати, бо в ньому міститься істинна сутність явища. Розглядаючи місце і роль символу в системі культури, автор проводить аналіз найважливіших функцій символу: світоглядно-пізнавальної, регуляторно-адаптивної і комунікативно-інформаційної. В роботі також відмічено основну рису символу – багатозначність. На підтвердження її ролі проведено порівняльний аналіз термінів “алегорія”, “образ”, “емблема”, “метафора”, які часто вживаються замість символу.

У дисертації акцентується увага на проблемі основи символу, яка дозволяє поєднати в ньому в єдину цілісність одиничне і загальне, чуттєве і абстрактне. Водночас дається ґрунтовна відповідь, що такою основою є ідея, завдяки якій символ і виступає як цілісність. Ідея є найвищою формою пізнавального відношення до світу, що відрізняється від поняття деякими особливостями. Символ - це образне відтворення ідеї, яке, з одного боку, володіє внутрішньою визначеністю, а з другого - потенційною нескінченністю смислових перспектив, які ніколи не вичерпують тієї чи іншої інтерпретації. Символ сприймається як модель пізнання. Він спрямований у майбуття, але воно розуміється як традиція, що повторюється, повертається до минулого. Символ - це специфічна єдинороздільна цілісність, яка сконцентровано відтворює певний визначений соціокультурний смисл. Отже, він є одним із функціональних способів світосприйняття та самоусвідомлення людського буття, який пронизує та детермінує всю культурну історію і її духовну спрямованість.

У другому розділі “Символічне світобачення в міфологічній традиції та в українській докласичній філософській думці” розглядається символічне відображення дійсності в міфологічній свідомості праукраїнців, висвітлюються місце, роль та значення символу у

філософській культурі Києворуської доби, зосереджується увага на символіці доби першого українського Відродження.

У першому підрозділі зазначеного розділу “Символіка міфологічного світобачення праукраїнців” з’ясовано, що основними символами, які виразно відображають українську ментальність, є символи світла, софійності, людини, слова, серця (душі).

Символ є носієм живих енергій світу. Структура символів певної культурної спільноти утворює парадигму їх духовно-практичної життєдіяльності. Ними виступають обряди, притчі, завдяки яким, знання, приховані від сторонніх, наділяються таємничістю, щоб утримати залежність долі даного роду, племені. Людське мислення на ранніх етапах свого існування оперувало різного роду магічними образами і символами. Найвищі духовні цінності культури виражалися у символічній формі. З давніх-давен Сонце і Небо, Місяць і Зорі, Вогонь і Вода, Колесо і Хрест, Віще Дерево і Віщий Ворон і багато інших предметів набули символічного навантаження. Основним завданням символу було відтворення найважливіших питань людської культури, проблем взаємовідношення людини і світу. У даному підрозділі проведено дослідження основних символів ідеї центру: світового дерева, хреста, мікро- і макрокосмосу та мандали. Наступні підрозділи розкриватимуть символи ієрархії буття та динаміки світу.

Дисертант обґрунтовує тезу, що у символі за міфологічним змістом була прихована найпотаємніша істина, яка зберігалася впродовж віку. Символ відтворював найважливіші питання людської культури, він був основною точкою зібрання всіх енергій образу світу.

У міфологічному світобаченні давніх українців символ виступає у своїй природно-онтологічній формі. У міфологічному пізнанні він не тільки знак або чуттєвий образ, в якому відображена ідеальна сутність світу, не тільки результат людського мислення, але завжди і перш за все переважаюче, окреме, суттєве в людській культурі. Символ завжди був енергетичним виразом Абсолюту, чітким знаком Божого на Землі.

Символічні комплекси, що були сформовані міфологічною традицією давніх українців, входять в мовну тканину нового мистецтва. Проте їхня смислова значимість змінюється: із сформованих міфологією і релігією утворень, спрямованих на розкриття вищих істин та ідей, вони стають або концентрованим вираженням загальнокультурного, духовно-практичного досвіду, або стилістичними символічними формулами, які можуть послужити основою для нових ідеалів та ідей.

У другому підрозділі другого розділу “Місце, роль та значення символу в філософській культурі Києворуської доби” показано, як символи-образи софійності, світла, слова у середньовічній філософській культурі передають глибинну ідею буття. У роботі відмічено, що символіка в добу середньовіччя стає не лише засобом, а й, до певної міри, самоціллю. Символи утворюють певну систему, в якій кожний нижчий елемент підпорядковується вищому, і всьому задається одна мета. Основними рисами середньовічного світогляду і всієї його культури є символізм і ієрархічність. Символ у християнському світосприйнятті, з одного боку, є найбільш потаємною і глибокою формою пізнання світу, а з другого - його сутнісним субстанційним виразом. У філософській культурі середньовіччя продовжують існувати символи, витворені в сфері міфопоетичного образу світу. Проте, якщо символіка минулого носила космоцентричний характер, то символіка християнського середньовіччя стає теоцентричною, зорієнтованою на містичний світ, на його ієрархічну духовну структуру, вершиною якої є Бог.

Дисертант показує, як символ світла, символ мудрості та суспільного порядку (головний символ наших пращурів) еволюціонує в період християнсько-моністичного світобачення у символ Божої Премудрості, софійності, ясного світла християнського вчення. Поряд із символом світла, автор виводить символ Слова, як основного символу всесвітнього Логосу, який бере свій початок ще в античній міфології. Слово виступає як представник, знак трансцендентного, “позачасового”, “божественного”. На ньому ґрунтується своєрідна гносеологічна позиція, що розглядає пізнання як витлумачення істини, проголошеної, але “сокровенної” в слові. Воно осмислюється як зв'язок земного з божественним, але й певним чином є загадкою, в якій божественне підлягає виявленню, розшифруванню. Це і зумовлює специфічний символіко-космологічний спосіб мислення.

Символом періоду Київської Русі була сама дійсність, видимий образ невидимих сутностей. Філософська думка цієї доби зароджується на ґрунті чіткого прагнення пізнати потаємний розумний світ буття. Останнє розглядалося як багатозначний символ єдиного Абсолюту і, щоб пізнати його, киеворуські мислителі використовують притчевий метод пізнання дійсності - притча виступає засобом символічного тлумачення світу.

У третьому підрозділі другого розділу “Символізм у філософській культурі доби першого українського Відродження” проаналізовано символіку як засіб пізнання буття у філософських творах Івана Вишенського, Віталія з Дубно, Данила Туптала, Ісайї Копинського, Мелетія Смотрицького, Кирила Транквіліона-Ставровецького та простежено, як образна компонента символу у філософській культурі пори українського Відродження перестає домінувати, натомість збільшується роль і значимість ідейної компоненти.

У дисертації відзначається, що основним символом ренесансного світобачення є образ самої людини як центру світобудови. Людина як символ ренесансного світосприйняття - це вже не ідея, передана через образ (що було притаманно добі середньовіччя), а, навпаки, образ, який підноситься до рівня ідеї. Образ людини як символ ренесансного світосприйняття надзвичайно багатоплановий. Він покликаний розкривати всю складність і багатогранність структури безконечного просторово-часового світу оточуючої природи, а також її динамічного характеру. Поряд із символом людини в епоху Відродження виступає символ природи. Дисертант зробила спробу проаналізувати філософські концепції визначних діячів, письменників, поетів України XVII століття на природу і призначення людини у двох напрямках. Так, до першого напрямку належить віднести Л. Зизанія, К. Транквіліона-Ставровецького, І. Гізеля, Ю. Рогатинця, котрі відстоювали ідею гармонії душі і тіла, реабілітацію краси людського тіла, почуттів, пристрастей. В їх творах сенс земного життя не зводиться до підготовки до потойбічного життя, а пов'язується із земними справами і радощами; а до другого – І. Вишенського, Й. Княгиницького, Й. Почаївського, І. Копинського, Віталія з Дубно, які вивисують духовне начало в людині над тілесним. Тіло, матерія стають символами перенасиченої плоті, розкоші, аморальності. Досягнення щастя вони пов'язують із самопізнанням, моральним самовдосконаленням, працею.

Символічне бачення світу в період Відродження поглиблюється та урізноманітнюється. Символ стає чуттєвим способом пояснення ідей розуму, в непрямій передачі, де в органічному поєднанні зливається загальне і особливе, ціле і частина, духовне і тілесне, видиме і невидиме. Дисертант обґрунтовує тезу, що людина стає основним символом, в якому гармонійно поєднується: тілесне і духовне, боже і тлінне. Така подвійність символічного пізнання людини, як символу гармонії божого і земного, тілесного і духовного лежить в основі раннього бароко на

Україні і притаманна філософським вченням К. Т-Ставровецького, Д. Туптала, М. Смотрицького, а пізніше філософським помислам Г. Сковороди, М. Гоголя.

Третій розділ "Символічне пізнання дійсності в українській класичній філософії" подає характеристику образу людини як найвиразнішого символу в історії української філософії, а також аналіз природи та динаміки символу в українській романтичній філософії. **Перший підрозділ третього розділу "Символічний спосіб пізнання у філософській думці доби бароко. Світ символів Г.С. Сковороди"** присвячений аналізу філософського вчення Г.С. Сковороди та розкриттю глибинного змісту символічного образу людини, який сконцентрований у поняттях "серця" та "істинної людини".

Явища світу оточували мислителів доби бароко як символи, а речі як метафори. Реальні предмети втрачали свої повсякденні значення і ставали елементами мови, за допомогою яких створювався інший світ, світ вищий – світ символічних значень. Символічне розуміння Всесвіту стало підставою нових філософських шукань, підґрунтям яких було звернення людини до свого внутрішнього світу в пошуку трансцендентного. Самопізнання – це повернення людини із зовнішнього світу до самої себе, до суті свого існування. Самопізнання, яке Сковорода ототожнює з Богопізнанням – це джерело, основа мудрості. В процесі осягнення світу мислитель йде від Бога до людини, і від людини – до Бога. Це наче рух по колу, що свідчить про тісний зв'язок з Богом. Найкращим свідченням високої ролі символу в процесі пізнання в філософській системі Сковороди є введення ним у своє вчення терміну - третій світ, світ символів.

Дисертант відзначає, що Сковорода продовжує символічні традиції античних неоплатоніків, відновлює християнську символіку отців церкви, німецьких містиків, українських полемістів XVI-XVIII століття. Кожен символ філософа, як у досократиків, не має твердого, усталеного значення, він наділений множинністю значень, які часто переплітаються, доповнюють, а то й заперечують один одного. Символ Сковороди це образно-світловий знак Бога і розуміння Бога як означуваного центру "лучей умных". За допомогою символів він наче коментує світ людського буття, допомагає людині приєднатися до таємничого макрокосмосу. Сковорода твердить, що символ – це світ, в якому захована істина, зрозумівши її, людина зможе пізнати і досягнути щастя. Пізнання символу багатозначне і суб'єктивне. Єдиний правильний, на думку філософа, спосіб пізнати символ – це зрозуміти його так, щоб зберегти його цілісність. Дисертант зазначає, що символіка Сковороди дає простір думкам, дозволяє робити різні припущення або тлумачення потаємного змісту, який ховається за символами. Формою ж вияву таємничих смислів символічного світу є Святе Письмо. За твердженням Григорія Савича, смисл його символів можна зрозуміти не розумом, а серцем. Коли людина пізнає за допомогою символів прихований зміст у Біблії, тоді їй відкривається вічність, начало. Символами, якими зображувалося начало, були слова: кільце, колесо, голова, кінь, змія, іскра, батько та інші. Серцю, як реальному символу, філософ приписує не тільки суттєве життя, а й мислення і волю. Воно є символом усього комплексу духовного життя людини, її духовності. Тому для підтвердження такого символічного поняття серця Сковорода вживає його синоніми – "думка" і "душа".

Дисертант зазначає, що кордоцентричність та екзистенційність творчості філософа продовжують свій розвиток у філософії М. Гоголя у світі "живих" і "мертвих" душ; у альтернативі "внутрішнього" і "зовнішнього", "минулого" і "теперішнього", "хутора" і "міста" П. Куліша; в

глибокій синтетичності “голови” і “серця” П. Юркевича, у його яскравій кордоцентричній “філософії серця”; у силі словесного символу О. Потебні та інших мислителів ХІХ століття.

У другому підрозділі третього розділу, під назвою **”Символіка філософської рефлексії пори українського романтизму”**, акцентується увага на характерних рисах романтичного світогляду - утаємниченості, загадковості та містичності; розкривається зміст символу та його структури в романтичній традиції; відмічається особливість домінування ірраціональної, алогічної компоненти над раціональною.

Субстанційною основою символу в філософії українського романтизму стає ідея нескінченного, як джерела божого, природного, людського буття. За допомогою символу передається єдність кінечного з безконечним. Особливе місце в романтиків посідає символ серця. Воно стає езотерією духу, вічного в людині, тому часто служить її двійником. “Життя серця” у романтиків є втіленням емоційного, інтуїтивного, яке протиставляється “життю розуму”. Символ “глибокого серця” використовується для розкриття глибини духовного, емоційного світу людини та внутрішньої нескінченної людської індивідуальності.

Аналізуючи твори М. Гоголя, П. Юркевича, П. Куліша, дисертант зазначає, що “серце”, “душа”, “дух” стають символами людської моралі, істинної людини. Символіка М. Гоголя має двоїсту основу: з однієї сторони вона язичницька, а з другої – християнська. Характерними символами Гоголя є символи ночі, дерева, чорта, гори, вогню, добра і зла, душі живої і мертвої. В них міститься вічна загадка, безмежна глибина, яка постійно манить і кличе до себе. У дисертації розкрито сутність християнської філософії Гоголя, яка полягає у антитезі двох начал – вічного і тимчасового, духовного і матеріального.

Застосувавши компаративіський підхід, автор дисертації констатує, що значенням символу серця (душі) як у М. Гоголя, так і пізніше у П. Юркевича є символ безсмертної і вічної людини. Осягаючи сутність людини, мислитель дає відповідь на питання про пошуки сенсу буття. Істинність його висновків впливає зі Слова. У роботі відмічено, що свідченням того, що П. Юркевич був екзистенційно-філософуючим мислителем, є піднесення унікального значення індивідуальної людської особистості, пошук початку і завершення людського буття в Господі, і найважливішим свідченням є його “філософія серця”. Філософ не тільки продовжив екзистенційну традицію в Україні, але й став предвісником західноєвропейського екзистенціалізму.

Дисертант, зокрема, зосереджує увагу на глибинному і цілісному погляді на двояку сутність людини і світу, що характерний для філософського світогляду П. Куліша. На тлі суспільної дисгармонії мислитель наголошував на внутрішній, духовній, особистісній гармонії, що стає особливістю його філософування. Саме на “внутрішнім” і “сердечнім”, за Кулішем, слід будувати свою державу, а “зовнішнє” відкинути як вороже. Звідси і бере початок у його творах антитеза хутора і міста, минулого і сучасного. “Хутірська філософія” Куліша стала символом української ідеї. Символ хутора дуже багатоплановий: це і духовний центр земного буття, це і житло чистого духа, це і самостійність, і незнищенність, і найголовніше – Богом дана нашому народові самість, самобутність. Із символом хутора, як довершеного покликання людини можна зрівняти символ храму, собору досконалої людської душі. Тому символ хутора близький символу софійності, серцю, душі. Хуторність - це не відокремленість і закостенілість, а окремішність, яка містить в собі діалектичну єдність ідеального і матеріального, одиничного і загального, а найголовніше - істину.

У дисертації досліджено природу символу і образу на основі творів О.Потебні. Для О.Потебні образ і символ рівнозначні, оскільки є частковими зображеннями рівнозначної дійсності. Основним символом пізнання світу є слово. Розглядаючи символи на матеріалах фольклорних жанрів, О.Потебня класифікував їх за основною ознакою чи єдністю уявлення не лише як стилістичну категорію, а як продукт культурно-історичного розвитку людства, пов'язаний із мовою, світоглядом, пізнанням світу. Він вважав символ не тільки явищем мови, міфології, але явищем усної народної творчості в її родо-видових трансформаціях, жанровій специфіці, динаміці. Говорячи про символи, пов'язані з міфологічними уявленнями, вчений мав на увазі певний комплекс мови, поезії, обрядів, звичаїв, вірувань.

Символіка філософської рефлексії пори українського романтизму представлена лише філософськими працями М.Гоголя, П.Юркевича, П.Куліша, О.Потебні. Лімітований обсяг роботи не дозволив продовжити далі аналіз даної теми.

У **висновках** узагальнено результати теоретичних та практичних досліджень, що впливають із теми дисертації.

Висновки

На основі проведених у дисертаційній роботі досліджень здійснено теоретичне обґрунтування і практичне вирішення актуального завдання, що виявляється у розкритті символу як світоглядно-пізнавального феномену в процесі становлення та розвитку історії української філософії. Основні висновки дослідження, полягають у наступному:

- символ є сутнісно-утаємненим витвором, який образно представляє ідею, і в якому гармонійно поєднуються ідеальне і матеріальне, чуттєве і абстрактне, одиничне та загальне. Саме в символіці міститься достовірність знань суцього. Символ є субстанційною основою буття. Символ наділений такими характерними рисами як діалектичність, системність, змістовність, багатозначність та багатогранність. За допомогою основних функцій, а саме: світоглядно-пізнавальної, регулятивно-адаптивної, комунікативно-інформаційної символ сконцентровано відтворює певний визначений соціокультурний смисл;

- основними символами світобачення давніх українців, які лягли в основу етнонаціональної структури символів, були символи світового дерева, хреста, і особливо символи світла і слова. Основним завданням символу було відтворення засад людської культури, проблеми відношення людини і світу. Символічні комплекси, що були сформовані міфологічною традицією давніх українців, постійно відновлюють свою символічну природу на всіх етапах становлення історії філософської думки;

- міфологічний символ черпає смисли не тільки з уже упорядкованого соціального устрою, але й з безперервного, континуального, архетипового. Після включення певних смислових пластів у соціокультурну тканину через міф у символів міфу лишається ще смисловий потенціал, який може реалізовуватися в нескінченному розмаїтті соціокультурних структур. Грунтуючись на багаторівневості буття, міфологічний символізм розкриває множину смислів. Міфологічний символізм несе в собі не тільки символи традицій, але й смислову навантаженість для здійснення майбутнього і тому пов'язаний з іноваційними процесами в культурі;

- християнство довело до завершення дві основні ідеї античного неоплатонізму при розгляді символу, - з одного боку, як субстанційної основи сутнього, а з другого – як основної визначальної

категорії пізнання. Символи у філософській культурі Києворуської доби утворюють певну систему, в якій кожний нижчий елемент підпорядковується вищому, і всьому задається одна мета. Символи світла, софійності, слова передають у середньовічній філософській культурі глибинну ідею буття;

- символіка у філософській культурі доби першого українського Відродження багатопланова і системна у своїй гносеологічній основі. Символ Ренесансного світобачення – це чуттєвий спосіб пояснення ідей розуму, в непрямій передачі, де в органічному поєднанні зливається загальне і особливе, ціле і частина, духовне і тілесне, видиме і невидиме, яке в гармонійному поєднанні прагне пізнати ідею, істину. В структурі символу перестає домінувати образна компонента, натомість збільшується роль та значимість ідейної компоненти. Розвиток символічного світобачення вітчизняних філософів, які твердили, що досягнути Божу природу можна лише за допомогою символів, ґрунтувався на вченнях античних платоніків та неоплатоніків, візантійської містики, християнської символіки, вітчизняній традиції,

- символи філософської традиції доби українського бароко здійснили вагомий вплив на формування людини бароко, яка вважала, що світ інобуття можна пізнати за допомогою інтуїтивного почуття та символічних форм. Символічне розуміння Всесвіту стало підставою нових філософських шукань, підґрунтям яких було звернення людини у свій внутрішній світ у пошуку трансцендентного. Глибинний зміст символу людини сконцентрований у поняттях “серця” та “істинної людини” у філософському вченні Григорія Сковороди. Вчення Сковороди близьке мисленню міфологічного періоду, оскільки в цей час способом матеріально-духовної життєдіяльності людини виступає стихійно-матеріалістичний образ світу. Символи як фігури, образи, знаки виступають головними структурними елементами символічного методу в філософії Г. Сковороди.

- символи романтиків стають багатозначнішими, зверненими на людську суб’єктивність. Вихід на передній план містичності, утаємниченості, загадковості є характерною рисою динаміки символу. Відбулися і зміни у структурі символу - алогічна, ірраціональна компонента домінує над раціональною. Символи романтиків ґрунтуються на засадах усної народної творчості, їхнє коріння сягає глибоко в давнину. Вони подають забуті і втрачені надбання душі, переживання і помисли серця. Витоки символу серця сягають ще часів філософської думки Києворуської доби. Людина періоду Київської Русі усвідомлює власну сутність не лише через значимість свого тіла, а й через відкриття в собі світу духовності, котрий міститься в чистому серці. Саме на духовність вона переносить центр своєї уваги під час осмислення своєї сутності. Символ серця (душі) є найбільш виразним символом у філософів романтиків. Символ серця виступає символом центру внутрішнього світу людини, який визначає її індивідуальність. Серце – то найточніша в людині людина, це те, що визначає її ество. Символ для романтиків був оригінальним художнім творінням. Оскільки в основу своїх вчень про символ в українському романтизмі закладено ідею активності людського пізнання і самопізнання, вона і лягла в основу нової тенденції розуміння символічного як інструменту інтерпретації самопізнання.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Фахові видання

1. Шумка М.Л. Символіка міфологічного світобачення давніх українців. - Вісник Тернопільського держ.техн. ун-ту ім. Івана Пулюя. - Т. 3, число 1, Науковий журнал. – Тернопіль, 1998. – С.155-158.
2. Шумка М.Л. Філософське трактування Г.Сковородою природи світу та способу життя. - Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія 10: Філософія, економіка, соціологія. № 1. – Тернопіль, 1998. - С.12-16.
3. Шумка М.Л. Символізм у філософській культурі Києворуської доби. - Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія 10: Філософія, економіка, соціологія. № 2. – Тернопіль, 1998. - С.71-74.
4. Шумка М.Л. Символіка у філософській рефлексії М.В. Гоголя. - Вісник Харківського держ. ун-ту № 429. Серія “Теорія культури і філософія науки”. Вип. 14. – Суми-Харків, 1999. – С.87-92.
5. Шумка М.Л. Символ: природа, сутність та основні його функції. – Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія 10: Філософія, економіка, соціологія. № 1. – Тернопіль, 2000. - С.59-62.

Інші видання

6. Шумка М.Л. Культура українців та місце і роль символіки в ній. - Збірник доповідей науково-практичної конференції.–Том 1 – Вінниця, 1998.– 115-121с.
7. Шумка М.Л. Символіка філософської рефлексії доби українського романтизму. – Тернопіль: Мандрівець, 1999. – 44 с.
8. Шумка М.Л. Особливості розвитку філософської культури України XIV- XV століття. - Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – Щорічник. – Тернопіль, “Економічна думка”. – 1999. – 82-87 с.
9. Шумка М.Л. Біблійний символізм Г.С. Сковороди. - Збірник статей науково-практичної конференції Острозької академії. – Острог. – 1999.
10. Шумка М. Л. Символічний світ Г.С. Сковороди - світ людської духовності. - Збірник статей науково-практичної конференції Київського ун-ту культури. – Київ. - 1998.

Анотація

Шумка М.Л. Символізм у філософській культурі України. - Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. /Львівський державний університет імені Івана Франка/, Львів, 2001.

Дисертація присвячена дослідженню символізму у філософській культурі України. Характеризуються різні підходи до проблеми символу в західноєвропейській філософській думці. Досліджується гносеологічна природа символу, його зміст, функції та особливості динаміки символу в процесі становлення та розвитку української філософської культури. Розкрито символіку міфологічного світобачення праукраїнців. Визначено місце, роль та значення символу в філософській культурі Києворуської доби та пори першого українського Відродження. Доведено, що основними символами, котрі відображають українську ментальність є символи світла, софійності, Людини, слова, серця (душі). Аналізуючи твори Г.С. Сковороди, показано як за допомогою символів філософ здійснює сходження від поняття до образу. На основі проведеного

дослідження символічного світобачення романтиків: М. Гоголя, П. Юркевича, О. Потебні, П. Куліша розкрито структуру символу в романтичній традиції.

Ключові слова: символ, софійність, премудрість, світло, слово, серце, душа.

Аннотація

Шумка М.Л. Символизм в философской культуре Украины. - Рукопись. Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. – Львовский национальный университет имени Ивана Франка, Львов, 2001.

Диссертация посвящена проблеме символизма в философской культуре Украины. Тема диссертационного исследования интересная и актуальная. Историко-философское исследование проблемы символизма в философской культуре Украины - это попытка автора заполнить еще один пробел в историко-философской области знания, приобщиться к большому делу возрождения национальных ценностей.

Достижением автора диссертации есть обращение к теме недостаточно хорошо исследованной украинскими философами - отдельные фрагментарные исследования осуществлялись, тем не менее целостного, обоснованного исследования по проблеме символизма как раз с применением историко-философского подхода в отечественной философии не было сделано.

Употребляя компаративистский подход, принципы историзма, объективности, системно-структурной целостности и взаимосвязи в разрезе “единичное-общее-бесконечное”, в объединении с достояниями герменевтической, диалектико-материалистической и феноменологической традиции, автору удалось справиться с поставленной целью, создать целостное научное исследование, что удерживает в себе немало элементов новизны.

Анализируя символику в контексте познания человеческого бытия, автор пришла к заключению, что достоверность знаний первооснов сущего кроится как раз в символике, поскольку символ есть субстанционной основой бытия. Символ как субстанция раскрывается через категории единичного и общего, конкретного и абстрактного, материального и духовного, образа и идей (§§ 1-2).

Исследуя особенности символизма в философской культуре Киеворусской поры, автор обосновала, что символ в этот период раскрывает предметы лишь как знаки скрытой, сакраментальной реальности. Анализируя генезис символики в философской культуре праукраинцев, диссертант отмечает эволюцию символа света в символ Божьей Мудрости, при этом соискатель утверждает, что притча в этот период выступает основным методом символического познания мира. Анализ философской культуры Украины поры первого украинского Возрождения, позволил диссертантке сделать выводы о многозначительности символического мышления украинцев. Центральным символом этой поры выступает Человек. Особое место в работе занимает анализ проблемы символа в преромантической и романтической философии Украины. Показано, что человек у философских произведениях Г.С. Сковороды выступает символом Бога и мира в целом. Все символы философа своими корнями уходят в мифологический период.

Диссертант отмечает, что философия романтиков сконцентрирована на познании человеческой субъективности. Особенностью структуры символа в этот период есть то, что иррациональная компонента символа возвышается над рациональной. Достижением М.Л. Шумки есть то, что она сумела своим исследованием символизма в философской культуре Украины

показать, как символ, преодолевая свою предметно-знаковую природу, оказывает содействие формированию идеи, преподносится к ней и служит методом познания.

Ключевые слова: символ, софийность, премудрость, свет, слово, сердце, душа.

ANNOTATION

Shumka M. L. Symbolism in the Philosophical Culture of Ukraine. - The manuscript. Thesis on obtaining a scientific degree of a Candidate of Philosophical Science, speciality 09.00.05 – History of Philosophy. /Lviv State University named after Ivan Franko/, Lviv, 2001.

Thesis is devoted to the research of symbolism in philosophical science of Ukraine. Different approaches to the problem of symbol in European philosophical thought are characterized. Gnosiological nature of symbol, its contest, functions and peculiarities of its dynamics in the process of formation and development of Ukrainian philosophical culture. Symbolism of fore-Ukrainians' mythological vision of the world was revealed. The place, role and meaning of symbol in the philosophical culture of Kyiv Rus period and First Ukrainian Renaissance period was determined. It was proved that the main symbols, which reflect Ukrainian mentality are symbols of light, wisdom, Man (Human), word, heart (soul). Analyzing works of H. S. Skovoroda, it was showed how the philosopher made an ascent from a concept to an image. On the basis of the carried out research of the romantics': M. Hohol, P. Yurkevych, O. Potebnia, P. Kulish symbolic world vision the structure of symbol in the romantic tradition was revealed.

Keywords: symbol, wisdom, knowledge, light, word, heart, soul.

Підписано до друку 28.02. 2001 р. Формат 60/90/16
Папір офсетний №1. Друк офсетний. Обсяг 1.0 друк.
Гарнітура Times New Roman. Тираж 100 прим. Замовлення №145

Поліграфічний центр “Тернопіль Онлайн”
м. Тернопіль, вул. Валова, 5
тел.0352/255634, 430195